

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. дфн Румяна Дамянова - Институт за литература при БАН,
член на научно жури в конкурс за избор на „професор“
по направление 2.1. Филология (Българска литература от Освобождението до
Втората световна война – мемоаристика, жанрология, титрология, литература за
деца и юноши), обявен в ДВ, бр. 33 от 17.04.2018 г.
с кандидат доцент д-р Паулина Стойчева

Единственият кандидат, който се е явил на конкурса, обявен от Софийския университет „Св. Климент Охридски“, е доц. д-р Паулина Стойчева. Тя е завършила специалността „Българска филология“ през 1983 г. в Софийския университет, била е редовен аспирант в Катедрата по българска литература на СУ „Св. Климент Охридски“ и успешно защитава дисертация през 1992 г. Сред научните ѝ активи е една важна специализация в Университета на Калифорния – Бъркли по програмата „Фулбрайт“, където разработва темата „Митологични конструкти и модернизъм“. Има дълъг преподавателски стаж, била е научен ръководител на докторанти, има лекционни курсове по история на българската литература до Освобождението, литературата за деца и юноши, курсове в магистърски програми и други.

В обявения конкурс за „професор“ доц. д-р П. Стойчева участва с една монография, 17 научни статии и студии, представяния с доклади в български и международни научни форуми, експертна дейност като член на научно жури.

Доцент Паулина Стойчева е изследовател на българската литература, който разработва продуктивни за литературознанието тези, намира пътища към осмисляне на българското национално съзнание, разкрива умения да теоретизира и верифицира литературните и историческите факти, като широко разгръща в текстовете си теми и мотиви и открива тяхната обвързаност. Тези нейни качества на изследовател и уменията ѝ да анализира от литературноисторическа позиция даден литературен или културен факт в най-голяма степен се разкриват в представения за обсъждане труд.

„АВТОБИОГРАФИЯТА, МЕМОАРИТЕ И ДРУГИ ЖАНРОВЕ. „Неповинний българин“ на Георги С. Раковски и „Спомени от цариградските тъмници“ на Светослав Миларов – жанрови матрици и междужанрови диалози“ е **мощно съпоставително**

изследване, което аналитично и с теоретичен подстъп към анализа залага на жанровия потенциал на двете разглеждани творби, откривайки в тях възможности за връзка с други жанрови формации. Изследвайки ги през призмата на фикционалното, П. Стойчева открива неподозирани и ненабелязани досега от литературознанието аспекти на тези два текста, достига до изводи, които в немалка степен променят представата както за творбите, така и за фигурите на авторите.

Структурата на труда е прегледна и логично първата част е посветена на аналитичен преглед на домашната изследователска традиция на възрожденските мемоари и автобиографии, както и на синтезно излагане на хронологията на изследванията и техните етапни представители в хуманитаристиката от XX и XXI век. Подобен избор често крие известни рискове от преекспониране на тези или автори, а също и неизбежни пропуски, но в случая това е избегнато. Изложението в първа глава, разглеждащата българска изследователска традиция, е стегнато и аналитично представя отделните изследователи и техните тези, като създава важното **усещане за процесуалността на подхода към възрожденските текстове**.

Добро впечатление прави изложението за рано напусналата ни д-р Светлана Русинова, която в дисертацията си наистина се доближава до сериозни въпроси и виждани за мемоарите, се ненавсякъде сполучливо разкрити, което е съвсем естествено за първи труд. Тя изработи и единствения досега опис на всички мемоарни текстове, които имаме намерение в Института за литература да издадем, а авторефератът ѝ е цитиран и от Цв. Ракъовски, и от Е. Азманова, и от Е. Тачева, и други изследователи. В този смисъл искам да отбележа, че разглежданата от Св. Русинова опозиция е „нехудожествено-художествено“, докато на с. 116 е написано обратно. Като техническа неточност приемам неправилното изписване на темата на дисертацията ѝ – „Топосът „тъмница“ в мемоарите за Българското възраждане“, а не „на БВ“, както е в текста; техническа вероятно е и грешката на с. 36, където е изписано „Ю. Иванов“. Още тук е добре да отбележа и мнението си, че приемам за релевантно към темата на изследването множественото число на думата „мемоари“ (впрочем, така е изписвано във всички енциклопедични издания), доколкото ед. ч. – „мемоар“ ясно насочва към значението му на документ и не би трябвало да се приема като синоним. За попълване на представите за изследователските гледни точки предлагам книгата на Ю. Николова „Записки по

българска възрожденска литература“ (2004), която разглежда възрожденската мемоаристика като „своеобразна симбиоза между автобиография и спомени, превъплътени в различни жанрови форми“ (с. 395) и в голяма степен подкрепя интенцията на предлагания от П. Стойчева труд. Същевременно, целият преглед на българската изследователска колегия, разглеждаща тези текстове, е скрупулъзно изграден и издава верен професионален усет, а читателят получава ясна представа за динамиката на промените в тълкуването им, както и за нерешените въпроси.

Респектиращо като научно представяне е проследяването на теориите и систематизациите върху терминологичните определения на „автобиография“ и „мемоари“, хронологичното представяне и анализа на отделните тези и изследователски позиции. Тези две глави на първа част в труда приемам като готови за представяне магистърски програми, един **изграден от П. Стойчева солиден литературноисторически и теоретичен ресурс за бъдещи хуманитарни изследвания**. Сред многобройните авторитетни гласове безспорно се налага и е съвсем логично избран от П. Стойчева като водещ теоретичният ракурс, предложен от Дилтай. Неговата теория за пореден път доказва, че, колкото е по-силна една теория, толкова е по-универсална – факт, надлежно доказан и мащабно разкрит в останалата част на труда. Попадайки в оптиката на труда му – „Автобиографията като преживявяне“, като съвсем ясно е акцентирано на „ключовия термин“ (с. 163) „преживявяне“, категорично смятам, че **П. Стойчева действително създава един силен херменевтичен текст**. Ако експериментираме и преобърнем оптиката – и приемем „преживявянето като автобиография“ – ще попаднем в мощта на литературния анализ, който следва. Така П. Стойчева сякаш разгръща основната теория и нейното огледално отражение, срещайки ги на територията на един от знаковите текстове на Възраждането – „Неповинний българин“ от Георги С. Раковски.

Съвсем естествено доц. Стойчева преминава от хронологичното представяне на изследователските позиции към проблемните ядра, които те разкриват – от откриването на важната нова област, през тезите на Дилтай и Миш, Рикъор и Дерида, до когнитивната психология и проблемите на паметта. В известен смисъл ми липсва позицията на руския формализъм в текста „Литературният факт“ на Ю. Н. Тинянов и писането за личното писмо и функционалната му връзка с автобиографичното от Н. Степанов. Изявеният

преглед на теориите разкрива семантична плътност и става подстъп към предстоящия анализ.

А този анализ започва с Първа глава на Втора част и е посветен на „Неповинний българин“ от Георги С. Раковски, като се търсят различни проекции и проблемни индикации. В методологическо отношение цялата втора част от труда се характеризира с умелото съчетаване на различни, но много добре взаимно допълващи се подходи. Сред тях бих различила **метода на романтическата херменевтика**, за която от най-голямо значение за разбирането на даден литературен феномен, за какъвто още в началото на труда са обявени и трудът на Раковски, и трудът на Миларов – е именно **конструирането на обществения и културния контекст**, на последвалия структурен анализ, съзнателно търсената архетипална критика и най-вече жанровите потенци. Както трудът на П. Стойчева ясно показва, текстът на Раковски, а след това и текстът на Св. Миларов – не само са поели в себе си и творчески преработили редица ключови елементи от съвременния им исторически, културен, идеологически, мисловен и словесен контекст, но на свой ред са създали модели.

В подкрепа на подобно мое твърдение е и мащабно разгърнатият анализ на П. Стойчева за търсене на съотнасяния и връзки между текста на Раковски и евангелския текст– факт, характерен в най-голяма степен за херменевтиката на XIX век, който търси духа на времето, „духа на народа“ (терминът е на Хумболт), а сегашното може да бъде разбрано най-вече чрез „билото“ (според често срещания израз на П. Стойчева). Тук за най-продуктивно и приносно намирам осмислянето на връзките на текста на Раковски със средновековните жанрови индикации, с евангелския текст, с буквалното им припокриване – малък пример е „ходатай“ Стойко Попович и „ходатай“ за Христос в библейския текст. Допада ми и любопитният коментар на П. Стойчева за коментираното преди нея третолично писане: „Пишейки в трето лице, Раковски някак уедрява образите, вижда ги чрез модели, не в конкретиката и подробностите“ (с. 337), съзирайки интересна и характерна „стратегия на разказване“.

В своя хабилитационен труд и най-вече в конкретната Втора част доц. Паулина Стойчева **изгражда интертекстуално построение**, което има силно въздействие. Заявената в началото теза за съзнателното насочване на Раковски към житието като жанр е важна за разбирането на труда. В тази посока на мислене може да се каже, че такава

интертекстуално построение самият Раковски извършва, търсейки диалог с евангелския текст. И ако читателят на текста му е запознат с тези библейски индикации, то направеното от Раковски е функционално. Но същевременно – дали е неосъзнато или съвсем съзнателно доближаване до евангелския текст – това не е съществено толкова, защото не променя художествения ефект на текста на Раковски, ефект, така ясно и задълбочено разкрит в труда. Може да се каже, че Паулина Стойчева прави един наистина силен синтез между двата текста – на Раковски и библейския текст, разкривайки жанровите потенциали на възрожденския текст. В заключение към високата оценка, която давам на тази част от труда, ще добавя, че анализът е така успешен и толкова въздействащ, защото е осъществен на няколко равнища – на **лексикално, синтактично, фразеологично, тематично и мотивно**. Без да прилагам примери към всяко от тях, само ще допълня, че сред умелите находки е и разгърнатият „мотив за преследването“, за обвинението, без вина виновен и т.н.

Втората глава от втората част изследва „Спомени от цариградските тъмници“ на Светослав Миларов. Това, което задържа вниманието и изследователския интерес е, според наистина удачното определение на Н. Аретов, „казусът Светослав Миларов“, който сякаш остава в немалка степен нерешен. Безспорен теоретичен интерес представя и очертаването на концептуалната рамка на мемоарното, погледът на мемоарите „навън“, приемам като аналитична находка и „недоизреченото“ с. 489, както и проникателно заявеното „че субектът на говорене е „пишещият човек“, „слушателят на истории“.

Именно тази плетеница от истории, определени като „вградени разкази“, доближавани до трите класически за всички времена текста, прави от „Спомените...“ на Миларов текст, който наистина му отрежда място в литературната история. За пълнотата на тълкуването на „10001 нощ“ бих допълнила и написаното през 70-те години от Лотос Бораджиева, която сякаш е сред първите, обърнали внимание на мястото на тази класика във възрожденската книжнина.

Доц. Паулина Стойчева участва в конкурса и със 17 научни статии. Всяка от тях е отделена изследователски опус, несвързан с темата на дисертационния труд. Бих отделила специално изследванията върху творби на Ййовков, проблеми на паратекста – за заглавията на преводната белетристика, много интересният текст „Проекции на

личността в извънтекстовите бележки в периода XVII-XIX век, четен наскоро на 70-годишния юбилей на Института за литература.

Уважаеми колеги,

Пред нас е кандидатурата на един уважаван и оригинален изследовател на българската литература – от възрожденското време до периода между двете войни на XX век – доц. П. Стойчева. Познавайки предложението за хабилитационен труд, дългогодишните ѝ изследвания и присъствието ѝ в съвременния научен живот – убедено и с радост препоръчвам да бъде присъдена академичната длъжност „професор“ на доц. д-р Паулина Стойчева.

04. 09. 2018 г.

Проф. д-р Румяна Дамянова